

8. Kobzar, V.V. (2015). Some aspects of the formation of legal, moral and professional culture as a component. *Law and Society*, 4, 80-84 [in Ukrainian].
9. Prykhodjko O.L. Language culture of civil servants as a scientific-theoretical problem. URL: academy.gov.ua/ej/ej2/txts/ds/05polsnp.pdf [in Ukrainian].
10. Plotnycjka, I.M. (2000). *Business Ukrainian in Public Administration: manual*. Kyiv: Vyd-vo UADU, 192 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.07.2019 р.

УДК 008:34

Кодинець Анатолій Олександрович

доктор юридичних наук, доцент,
професор Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
ORCID 0000-0002-0954-1474
a_kodynets@ukr.net

Вавженчук Сергій Ярославович

доктор юридичних наук, доцент,
професор Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
ORCID 0000-0002-6968-6720
aadvokat@gmail.com

Биркович Тетяна Іванівна

доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри державного управління і права
Київського університету культури
ORCID: 0000-0003-3276-2029
byrkovychtetiana@gmail.com

ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СФЕРИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Мета статті – визначення особливостей реалізації прав працівників культурно-мистецької сфери у умовах розвитку інформаційного суспільства. **Методологія** дослідження ґрунтується на комплексному поєднанні теоретичних підходів низки наук, зокрема філософії, культурології, психології, юриспруденції, а також загальнонаукових методів системного аналізу, синтезу, абстрагування та узагальнення. **Наукова новизна** пов'язана із визначенням теоретичних і практичних аспектів створення працівниками культурно-мистецької сфери результатів інтелектуальної, творчої діяльності та можливостей їх використання в умовах інформаційного суспільства. **Висновки**. В умовах розвитку інформаційного суспільства потребують охорони права працівників культурної сфери, пов'язані із створенням службових творів, а також із доступом та використанням результатів інтелектуальної діяльності інших осіб. Концепцією здатною забезпечити правомірність використання інтелектуальної власності в інформаційних системах, може бути модель вільного оплатного використання, яка передбачає можливість створення цифрової версії твору, її розміщення в інформаційних мережах без згоди автора з виплатою винагороди.

Ключові слова: творчість, інтелект, працівник культурно-мистецької сфери, службовий твір, вільне використання.

Кодинець Анатолій Олександрович, доктор юридических наук, доцент, професор Киевского национального университета имени Тараса Шевченко; Вавженчук Сергей Ярославович, доктор юридических наук, доцент, професор Киевского национального университета имени Тараса Шевченко; Биркович Татьяна Ивановна, доктор наук по государственному управлению, профессор, заведующая кафедрой государственного управления и права Киевского университета культуры

Права работников культурно-художественной сферы в современных условиях

Цель статьи – определение особенностей реализации прав работников культурно-художественной сферы в условиях развития информационного общества. **Методология** исследования основывается на комплексном сочетании теоретических подходов ряда наук, в частности философии, культурологии, психологии, юриспруденции, а также общенаучных методов системного анализа, синтеза, абстрагирования и обобщения. **Научная новизна** связана с определением теоретических и практических аспектов создания работниками культурно-художественной сферы результатов интеллектуальной деятельности и возможностей их использования в условиях информационного общества. **Выводы**. В условиях развития информационного общества нуждаются в охране права работников культурной сферы, связанные с созданием служебных произведений, а также с доступом и использованием результатов интеллектуальной деятельности других лиц. Концепцией способной обеспечить правомерность использования интеллектуальной собственности в информационных системах, может быть модель свободного платного использования, которая предусматривает возможность создания цифровой версии произведения, ее размещения в информационных сетях без согласия автора с выплатой вознаграждения.

Ключевые слова: творчество, интеллект, работник культурно-искусной сферы, служебное произведение, свободное использование.

Kodynets Anatolii, Doctor of Law, Professor of Taras Shevchenko National University of Kyiv; Vavzhenchuk Serghii, Doctor of Law, Professor of Taras Shevchenko National University of Kyiv; Byrkovych Tetyana, D. Sc. in Public Administration, Professor, Head of the Department of Public Administration and Law, Kyiv University of Culture

The rights of workers in the cultural and artistic sphere in modern conditions

The purpose of the article is to determine the specifics of the implementation of workers' rights in the cultural and artistic sphere in the conditions of the information society. The research **methodology** is based on a complex combination of theoretical approaches of a number of sciences, in particular philosophy, cultural studies, psychology, law, as well as general scientific methods of system analysis, synthesis, abstraction and generalization. **The scientific novelty** is connected with the description of the theoretical and practical aspects of creation the results of intellectual activity by workers of the cultural and artistic sphere and the possibilities of using them in the context of the impact of the information society. **Conclusions.** In the conditions of the development of the information society, it is necessary to protect the rights of cultural workers associated with the creation of service works, as well as with the access and use of the results of the intellectual activities of others. The concept capable of ensuring the legitimacy of the use of intellectual property in information systems may be a free paid use model, which provides the possibility of creating a digital version of a work, placing it in information networks without the consent of the author with the payment of remuneration.

Key words: creativity, intellect, cultural and artistic worker, professional artwork, free use.

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі важко уявити існування людини без засобів зовнішньої комунікації, сприйняття та передачі інформації. Розвиток інформаційних технологій, впровадження та широке використання електронних мереж, у тому числі мережі Інтернет - ці явища новітньої епохи докорінно змінили умови нашого повсякденного буття. Якщо на початку минулого століття основними засобами збереження та передачі відомостей були письмові документи, поштова кореспонденція та усна комунікація, то наразі видове різноманіття способів сприйняття, обробки, передачі та збереження інформації є набагато ширшим. Науковці різних галузей знань, які характеризують сучасний етап розвитку людства як епоху інформаційного суспільства, відзначають збільшення комунікативних можливостей особи, і, водночас, дедалі більшу її залежність від джерел отримання та передачі інформації. Зазначені фактори призводять до трансформації традиційних уявлень про статус працівника культурно-мистецької сфери, який поступово з особи, яка відповідає за утримання та збереження культурних цінностей, трансформується у творчу особистість, діяльність якої спрямована на створення, зміну та інтерпретацію творів культури та мистецтва.

Аналіз досліджень і публікацій. Зазначені питання були предметом наукового дослідження представників різних галузей гуманітарних наук, які досліджували феномен творчості та вплив на нього інформаційних технологій, зокрема, С.М.Єфіменко, І.Ф.Надольного, Б.В.Новікова, А.А.Палія, В.І.Шинкарука та інших науковців.

Виклад основного матеріалу. Вплив інформаційного суспільства на культурно-мистецьку діяльність працівників простежується у двох глобальних напрямках, перший стосується створення результатів творчої діяльності, тобто реалізація такими працівниками своїх творчих здібностей, другий – пов'язаний із доступом та використанням раніше створених творчих результатів.

Безумовно феномен творчості належить до одних із найбільш багатограних та маловивчених у сфері культурології та інших гуманітарних наук. Творчість, її форми та прояви є предметом дослідження вчених у галузі філософії, психології, культурології, які, подекуди, вкладають у це поняття досить різний зміст. Проте основоположне у трактуванні творчості різними науковцями – це її зв'язок з людиною, особистістю, творцем, культурою творця. Невипадково, що право на свободу творчості належить до основоположних прав людини, які визнаються та гарантуються міжнародною спільнотою та реалізується у можливостях вільного вибору виду діяльності у сфері культури, засобів і сфер застосування творчих здібностей.

Творчість можна трактувати культурно-психологічному і філософському вимірах. Поняття «творчість» у філософській літературі характеризується як продуктивна діяльність за мірками свободи та оновлення, коли зовнішня детермінація людської активності змінюється внутрішньою само визначеністю [8, 630]. Творчість спрямована на створення якісно нових, невідомих раніше духовно-культурних або матеріальних цінностей. Як слушно відзначає Б.В. Новіков: «творчість необхідно досліджувати в гранично широкому історичному контексті. Лише неухильне дотримання цієї умови дозволяє розімкнути рамки суто, або ж переважно емпіричного аналізу безпосередніх форм здійснення та прояву творчості, вивести дослідження на власне філософський рівень, довести його до ступеню категорійного синтезу і тим самим спромогтись виявити найбільш глибинні, сутнісні, всезагальні параметри творчості» [2, 108].

Розуміння творчості як інноваційного-культурного процесу було закладене Платоном, який визначав її як перетворення небуття в буття. Платон вважав, що в основі творчості є світова Душа. Все, що викликає перехід від небуття в буття — творчість, і, таким чином, створення будь-яких творів мистецтва і ремесла можна назвати творчістю, а всіх створювачів — творцями. В епоху античності творчість розглядається як наслідування природи. Творчість була вплетена безпосередньо в предметно-практичну культурну діяльність. Праця ремісника піднімалась на рівень творчості. У середньовічній філософії творчість тлумачиться як прерогатива Бога, який творить світ із небуття. У філософії Р.Декарта обстоювалась ідея про необхідність перегляду традиції минулого; його метод сумніву покликаний відігравати важливу роль у підготовці ґрунту для раціональної культури. І. Кант розкриває творчу діяльність через продуктивну уяву та трансцендентальну аперцепцію, які є з'єднувальними ланками між чуттєвим і раціональним ступенями пізнання. Він вважає, що нове знання виникає на основі універсального відношення діяльності і духовної культури людства. Г.В.Ф Гегель ототожнює поняття "розвиток" і "творчість". Разом з тим він звертає увагу на суттєві характеристики творчості: примат ідеального над матеріальним у культурно-творчій діяльності людини та обмеженість свободи

творчої діяльності об'єктивною необхідністю. Гегель розглядає творчість як діяльність, що народжує світ. Діяльність проявляється як самодіяльність, тобто як діяльність, що виникла на ґрунті внутрішніх протилежностей [7, 296]. Поступово у філософії [2; 4] були окреслені два основні підходи до розуміння феномену творчості. В основу першого підходу покладено діяльність, яка спрямована на створення духовних і матеріальних цінностей. Згідно другого підходу - природа творчості тлумачиться розширено, жива і нежива природа наділяються творчими потенціалами [2; 4].

У науковій літературі творчість пов'язується з інтелектом, тобто здатністю пізнавати і вирішувати проблеми, які поєднують у собі пізнавальні здібності. З позиції психології інтелект (від лат. Intellect – розуміння, пізнання) – це загальна здатність до пізнання і рішення проблем, визначає успішність будь-якої діяльності і є основою інших здібностей; система усіх пізнавальних здібностей індивіда: відчуття, сприйняття, пам'яті, мислення, уяви; здатність до рішення проблем без проб і помилок [9, 234]. Інтелект також розглядається як здатність до мислення, раціонального пізнання [5, 95]. Поняття «інтелект» (англ. intelligence) як об'єкт наукового пізнання було введено в психологію англійським антропологом Ф. Гальтоном в кінці XIX ст. [6, 92].

До проблеми співвідношення інтелекту і творчості у психологічній науці окреслилися три основні підходи. Перший визначає, що творчих здібностей як таких не існує, а головну роль у детермінації творчої поведінки відіграють мотивації, цінності, особистісні риси. Згідно другого - творча здатність є самостійним чинником, незалежним від інтелекту. Деякі науковці вважають, що між рівнями інтелекту і креативності є незначна кореляція. За теорією інтелектуального порогу, якщо показник інтелекту нижчий за 115 — 120, інтелект і креативність утворюють єдиний чинник; за IQ, вищому ніж 120, творча здатність стає незалежною величиною. Відповідно до третього підходу високий рівень розвитку інтелекту можливий за високого рівня творчих здібностей і навпаки. Прихильники редукції творчих здібностей до інтелекту спираються на результати емпіричних досліджень. Інтелектуальні діти здобувають хорошу освіту, стають науковцями, порівняно багато заробляють, досягають високого соціального статусу, успішно адаптуються в суспільстві. Однак високий рівень інтелекту не гарантує творчих досягнень [3].

Таким чином, науковці досліджуючи феномен творчості, незважаючи на полісемію наукових поглядів і світоглядних позицій, пов'язували цю категорію з поняттям культури, інтелекту, наголошуючи на неможливості здійснення творчої діяльності без інтелектуальної поведінки особи. Головну роль у детермінації творчої поведінки відіграють особистісні культурологічні та інші риси людини.

У сучасних умовах значна кількість результатів інтелектуальної, творчої діяльності створюється працівниками культурно-мистецької сфери у процесі їх трудової діяльності. Особливості культурно-мистецької праці зумовлюють низку порушень прав означених працівників та спорів між роботодавцем та працівником. Саме такий стан зумовлений відсутністю належного регулювання відносин по створенню і охороні службових результатів інтелектуальної діяльності на державному та локальному рівнях. Насамперед, непорозуміння виникають на тлі різностороннього розуміння природи трудових відносин та, як наслідок, суб'єктивних прав на службові об'єкти. З одного боку, людині гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості. Проте роботодавець, у більшості випадків, вважає, що все, що створене, чи буде створене працівником у процесі реалізації здатності до праці, належить йому. Вказана позиція посилюється за умови використання засобів виробництва роботодавця.

Передусім, відзначимо про існування двох груп прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності. Іде мова про особисті немайнові права інтелектуальної власності (право авторства, на авторське ім'я, право на недоторканість твору тощо) та майнові права інтелектуальної власності на службові об'єкти (право на використання об'єкта, можливість дозволити його використання іншим особам, право забороняти неправомірне використання результату творчої діяльності).

У цьому зв'язку законодавство містить чітке положення про належність працівникові особистих немайнових прав інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору. Проте уточнюється, що у випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі, де або у якій працює працівник.

Стосовно майнових прав інтелектуальної власності, то чинне законодавство вказує на спільну належність прав на службові результати інтелектуальної, творчої діяльності роботодавцю та працівникові, якщо інше не встановлено договором між ними. Іншими словами, майнові можливості і працівника культурної сфери і його роботодавця щодо створеного службового об'єкта інтелектуальної власності є однаковими, проте інший механізм розподілу прав може бути передбачено договором між ними. Тому важливого значення набуває правильність договірного оформлення створення працівником таких результатів творчої діяльності. Зокрема, службові обов'язки працівника по створенню творчих результатів мають бути чітко прописані у трудовому договорі чи у посадовій інструкції. У разі, якщо подібне службове завдання є разовим, тобто таким, що не відноситься до постійної трудової діяльності працівника, його слід оформити звичайним наказом. Працівник повинен бути ознайомлений з покладеними на нього обов'язками. У разі, якщо працівник у процесі своєї трудової діяльності вже створив об'єкт інтелектуальної власності і при цьому у його трудовий договір не була включена

умова про перехід прав на службові об'єкти інтелектуальної власності, з працівником доцільно укласти окремий цивільно-правовий договір про надання чи передачу майнових прав на створений службовий об'єкт інтелектуальної власності роботодавцю. Відтак, наголошуємо на необхідності окремої регламентації відносин між працівником та роботодавцем, що виникають у зв'язку зі створенням у процесі виконання трудового договору результатів творчості. Таке регулювання має бути спрямоване на забезпечення поєднання інтересів творців службових результатів інтелектуальної діяльності та роботодавців, попередження можливих конфліктів між сторонами, підвищення рівня правової охорони об'єктів інтелектуальної власності, що створюються у порядку виконання службових обов'язків.

Ще один важливий аспект правових можливостей працівників культурно-мистецької сфери пов'язаний із доступом та використанням раніше створених творчих результатів інших осіб, адже метою будь-якої культурної діяльності є розповсюдження, популяризація і збереження і використання культурних цінностей людства.

У цьому контексті положення законодавства, насамперед, забезпечують захист прав автора та лише у випадках прямо визначених законом допускають можливість відтворення творів без згоди правоволодільця. Передусім, йде мова про випадки закінчення строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на твори (період життя автора та 70 років після його смерті), після спливу якого вони переходять у суспільне надбання та можуть вільно використовуватися будь-якими особами. Інший виняток становлять визначені законодавством випадки вільного використання творів. Зокрема, це можливість відтворення з інформаційною метою у газетах та інших періодичних виданнях публічно виголошених промов, звернень, доповідей та інших подібних творів; відтворення примірника твору бібліотеками та архівами; відтворення уривків з опублікованих письмових творів, аудіовізуальних творів як ілюстрацій для навчання тощо. Відзначимо, що перелік таких випадків є досить обмеженим, в інші способи використання твору не будуть вважатися правомірним.

Відтак важливого значення набуває визначення співвідношення між правами автора та інтересами суспільства у вільному використанні інформації, яка є об'єктом права інтелектуальної власності. У цьому контексті можна пригадати відомий вислів: «права однієї людини закінчуються там, де починаються права іншої». Проте, вважаємо, такий підхід є надто спрощеним і таким, що не сприяє вирішенню зазначеної проблематики. Формування моделі збалансованої кореляції суспільних інтересів в інформаційному обміні та інтересів авторів є перспективним завданням вітчизняної правової системи. Проілюструємо зазначене на прикладі електронних бібліотек та інших баз даних, створення та функціонування яких є досить поширене в сучасних умовах. Варто наголосити, що значна кількість електронних бібліотек використовують літературні твори сучасних авторів без згоди їх творців. Наразі чинне законодавство у сфері авторського права дає можливість використовувати твір в будь-якій іншій формі лише згодою автора чи його правонаступника. Іншими словами, створення електронної форми літературного твору (оцифрування) є самостійним способом використання об'єкта авторського права, згода на здійснення якого має бути отримана від автора чи іншого правоволодільця. Тому практично всі електронні бібліотеки існують поза межами правової сфери.

Проте в сучасних інформаційних умовах має бути забезпечений доступ до надбань літератури, історії та культури, у тому числі за допомогою електронних засобів комунікації, інформаційних мереж та систем. За цих умов необхідно змінити систему регулювання використання об'єктів авторського права для освітніх та наукових цілей, встановивши можливість користувачів інформаційних мереж отримувати доступ до повноцінних електронних форм творів літератури, науки та мистецтва.

Парадигмою моделі легалізації використання в інформаційних мережах об'єктів інтелектуальної власності може бути механізм використання звуко- та відеозаписів, що досить тривалий час застосовується у вітчизняних правових реаліях. Зокрема, діяльність багатьох компаній (радіоорганізацій, кафе, ресторанів тощо) передбачає постійне використання звукозаписів (фонограм) відомих сучасних виконавців. Таке відтворення здійснюється легально без згоди автора чи його правонаступників, але з наступною виплатою йому винагороди. За цих умов також вважаємо, що концепцією, яка забезпечить правомірне використання інтелектуальної власності в інформаційних системах, має бути модель вільного оплатного використання, тобто можливість створення цифрової версії твору, його розміщення в інформаційних мережах без згоди автора, але з обов'язковою виплатою йому винагороди.

Висновки. В умовах розвитку інформаційного суспільства потребують охорони права працівників культурної сфери, пов'язані із створенням службових творів, а також із доступом та використанням результатів інтелектуальної діяльності інших осіб. У сучасних умовах спостерігаємо суперечність між правами автора та інформаційними можливостями особи щодо вільного збирання, зберігання, поширення та використання інформації. Концепцією здатною забезпечити правомірність використання інтелектуальної власності в інформаційних системах, може бути модель вільного оплатного використання, яка передбачає можливість створення цифрової версії твору, її розміщення в інформаційних мережах без згоди автора з виплатою винагороди.

Література

1. Єфіменко С.М. Визначення поняття інтелекту у різних концепціях психолого-педагогічних досліджень. Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 121. Ч. II. С. 90–95.